

Fıkıh Usûlü Açısından Taklîd

Recep Özdemir

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Özet

Taklîd, İslâm Hukuk Usûlünde tartışılan önemli hususlardan birisidir. Araştırmanın konusu olan taklîd, delilsiz olarak başkasının görüşüne tabi olmak şeklinde yapılan tanımıyla, sebepleriyle ve çeşitleriyle İslâm inanç ilkelerine ve fıkına olan etkisiyle önemli bir konudur. Taklîdin tartışılması, içtihadın tartışılması kadar uzun bir geçmişe dayanır. İslâm usûlüne dair yazılan eserlerde önemli bir mevkiyi işgal eden taklîd, genelde içtihad kadar üzerinde durulmamıştır. Bu makale bir bakıma bu açığı gidermeye yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Taklîd, İslâm Hukuku, İctihad

Abstract

Repetition According to Islamic Law Methodology

Repetition, is one of the important issues discussed in Islamic Law. The research subject the repetition, in the form of definition, as the devoid of any evidence of being subject to someone else's opinion, variety of purposes and principles of the Islamic faith and the influence of jurisprudence an important issue. Discussion of repetition, so long a time is based on discussion of ijihad. Works written about Islamic Law, the occupying an important position on the repetition generally is not addressed as ijihad. This article is intended for a way to resolve this vulnerability.

Key Words: Repetition, Islamic Law, Ijihad

Giriş

İctihad, tarih boyunca müslümanların din ve dünya yaşantılarında hayatın bir gerçeği olduğu gibi, taklîd de hayatın bir gerçeğidir. Günlük hayatta içtihad gerektiren birçok durum mevcuttur. İctihat ise her müslümanın yapabileceği bir faaliyet değildir. İctihat etmek, kişide, alet ilmine sahip olmak, icthad melekesine sahip olmak gibi belli bir takım şartlar bulunmasını gerekli kılar.

Bir bakıma içtihadın zıttı sayılan taklîd ise içtihad etme melekesinden yoksun müslümanın günlük hayatıyla ilgili olarak içtihadta nazaran ibadet yaşamında daha fazla yer tutar. Zira, içtihadın sadece fıkıh ilminde ileri bir seviyeye ulaşmış fakihlere has olması, şartlarının ağır olması, taklîdi müslümanların ibadet hayatı için kaçınılmaz bir olgu kılmaktadır.

Bu sebeplerden dolayı, kimler taklîd edebilir, kimler icthadla kendi görüşlerine göre hareket edebilir; taklîdin caiz olup olmadığı hususlar fakihler arasında ihtilafli konulardandır. Bu tartışmaların, taklîdi fıkıh usûlünde ayrı bir başlık altında incele-

meyi gerekli kıldığı görülür. Hicrî dördüncü asırdan sonra fıkıh usûlüne dair yazılan eserlerin büyük çoğunluğunda taklîd konusu ele alınmıştır. Zira, hicrî dördüncü asırdan sonra bir takım sebepler yüzünden taklîd meselesi ulemanın gündemine taşınarak tartışılmaya ve üzerinde derin analizler yapılmaya başlandı. Bu sebeplerin başında mezheplerin teşekkülünü tamamlaması sayılabilir. Zira, bu süreçle birlikte mezhepler arasında tartışmalar ortaya çıkmış; mezhepleşme olgusu, beraberinde taklîdi ve mezhep taassubunu doğurmuştur. Mezheplerin doğmasıyla birlikte topluma, içtihat etme kudretinin sadece bazı büyük alimlere has olduğu, içtihat etme kudretinden yoksun kimselerin önde gelen alimleri taklîd etmesi gerektiği şeklinde bir düşünce hakim olmaya başladı.

Bu nokta-i nazar itibariyle İslâm dünyasının müçtehid imamlar döneminden bu güne kadar tartıştığı ve üzerinde büyük oranda fikir birliğine varamadığı en önemli husus şüphesiz içtihat-takîd zemininde cereyan eden tartışmalar oldu. Bu durum konuyu önemli kılmaktadır. Zira, İslâm dünyasının fikrî manada gelişmesi için, İslâm dünyasını durgunluğa sevk eden taklîd olgusunu derinlemesine araştırması, taklîd ruhunun dumura uğrattığı içtihadı işlerlik kazandırılmasının gerekliliği ortadadır.

Araştırmamızın konusunu teşkil eden taklîd, öncelikle müslüman bireyin itikadî ve amelî yaşamıyla ilgilidir. Fakat bu husus maalesef müslüman toplumun diğer yönlerini de etkilemiştir. Müslüman bireyin amelî hususlarda taklîde düşmesiyle birlikte İslâm dünyasında fıkıh kitaplarına konu olan taklîd dönemi başlamıştır. Taklîdin yoğun yaşandığı söz konusu dönem yakın zamana kadar hükmünü sürdürmüştür.

Müslüman toplumun geleceğini garanti etmesi için diğer medeniyetleri incelemesinin yanında, onların yaydığı fikri ve kültürel atmosferin içinde kaybolup gitmemesi için kendi medeniyetinin mirasını zamanın getirdiği şartlar çerçevesinde yeniden yorumlaması gerekir. Bu durum taklîdin araştırılmasını gerekli kılmaktadır.

Biz de bu çalışmamızda fıkıh usûlüne dair telif edilmiş eserlerden yararlanarak, önemine binaen taklîd konusunu incelemeye çalıştık.

Çalışma üç ana başlık altında incelenmektedir. Birinci ana başlık altında taklîdin kelime ve ıstılahî anlamı, taklîdin sebepleri ve çeşitleri; ikinci ana başlık hakkında taklîdin hükmü işlenecektir. Son ana başlık altında ise taklîdle yakından ilintili olan bir mezhebe bağlanmanın hükmü incelenecektir

A. Taklîd Kavramı

1. Sözlük Anlamı

Arapça,(د ل ق) kökünden türetilmiş bir mastar olan taklîd kelimesi, ilk anlamına göre bir hayvana veya insana süs eşyası(kılade) takmak, kılıç takmak, bir kimsenin omzuna kılıç askısını asmak gibi anlamlara gelir. Kılade diye bilinen süs eşyası, cariyeye takıldığı gibi belli olması için kurbanlıklara da takılır.¹ Taklîd Arapçada, birinin başkasına taktığı (yani taklîd ettiği) el-kılâdeh (gerdanlık, madalya, nişan ve benzerlerin)den gelir. Kılâde, şöhrete itimat etmek ve kendisine takılan şeyin kaybolmaması için kullanılan eşya cinsinden bir süs demektir. İslâm'dan önce müşrik Araplar Kâbe'ye kurban sunmak istediklerinde süslenmiş bir kurbanlığı Kâbe'nin yakınına bağlarlardı. İslâm geldiğinde müşriklere benzememek için önceleri bu uygulama yasaklandı.²

Taklîd kelimesi, lügat manası itibariyle "bir kimseye gerdanlık takma"yı içerdiği gibi "bağışta bulunmak", "iş başkasına havale etmek", "soytarılık etmeği de içermektedir.³ Ayrıca, "taklîdu's-seyf" (kılıç takma), "Taklîdu'l Kadâ"(kadılık vazifesi verme) tabirleri de taklîd kelimesinden türetilmiştir.⁴

Taklîdin bir başka sözlük anlamı, hüccet ve delil olmaksızın bir sözü kabul etmektir. Diğer bir kelime manası şöyledir: Bir kişinin hakikatin kendisinde olduğunu itikad ederek düşünme ve delil olmaksızın bir insanın yaptıklarına ve söylediklerine tabi olmasıdır.⁵ Taklîd kelimesi, sonraki dönemlerde "sahte olduğunu beyan etmek" anlamında olan tezyif anlamında kullanılmıştır. Bu mastarın diğer bir anlamı, "kalp para basmak"tır.⁶ Taklîd kelimesi, zikredilen anlamlarının dışında işi başkasına havale etme, sorumluluğu bir başkasının boynuna asma, mandacılık gibi anlamları da ihtiva etmektedir.⁷

¹ İbn Manzûr, Lisânu'l Arab, III, 366-367; Şevkânî, İrşâdu'l Fuhul, Dâru'l Fâdile baskısı, Riyad, 2000, I, 1081; Tehânevî, Muhammed Alî, Keşşâfu Istilâhâtı'l-Funûn, Lübnan, 1997, I, 500; Ragıp el-İsfahanî, Müfredât fî Garîbî'l-Kur'ân, Dâru'l-fikr baskısı, Beyrut, 1319, 412; Mevsûatu'l-Fıkhiyye, Zatu's-Selam baskısı, Kuveyt, 1983, XIII, 154;; Halid Ramazan Hasan, Mu'cem-u Usûlu'l Fıkh, Dirâsetü'l İnsâniye baskısı, 91; Zuhaylî, Vehbe, Usûlu'l Fıkhî-İslâmiyyîn, Daru'l-fikr baskısı, Dimeşk, 1986, II, 1119; Karaman, Hayrettin, İslâm Hukunda İctihad, Ankara, 1975, 205; Atar, Fahrettin, Fıkh Usûlü, İFAV Yay., İstanbul, trs., 319; Karaman, Abdullah, Fıkh Usûlü, Rağbet Yay., İstanbul, 2010, 341.

² Zebîdî, Muhammed Murtazâ Hüseyinî, Tâcu'l-Arûs, Kuveyt 1971, IX, 66-67.

³ S. Schachat, "Taklîd", İA, MEB., İstanbul, 1970, XI, 681-683.; Asım Efendi, Kamus Tercemesi, İstanbul, 1231, I, 675-676.

⁴ Hayreddin Karaman, Fıkh Usûlü, İstanbul, 2010, 57; Abdulkerim Zeydan, Fıkh Usûlü (trc. Ruhi Özcan), İstanbul, 1982, 532.

⁵ Curcânî, Alî b. Muhammed Şerîf, Kitâbu't-Ta'rifât, Beyrut 1985, 65.

⁶ Mevsûatu'l-Fıkhiyye, XIII, 153.

⁷ Kavaidu'l Usûl ve Meakîdi'l Fusûl, Kahire, 1973, 123.

2. İstilah Anlamı

Taklîd kelimesinin ıstılah anlamı konusunda pek çok tanım vardır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

İstılahda taklîd, mukallidin taklîd olunanın sözünü dinen ve şeran iltizam etmesi; mukallidin, taklit ettiği kişinin sözüyle delilini bilmediği için haramı bizzat haram, helali bizzat helal, ibahayı bizzat ibaha itikat etmesidir.⁸ Taklîd, delilini bilmeden bir başkasının re'y ve içtihadına göre amel ve hareket etmek olduğu hasebiyle, bir başka müçtehidin re'yiyle amel eden kimse, amelinden doğacak sonuçların mesuliyetini taklîd ettiği kimseye yüklediği için bu fiiline taklîd denilmiştir. Taklîd fiilinde hâsıl olan mesuliyetler tamamen taklîd olunana raci olunur.⁹

“Taklîd, delilini bilmeksizin, sözü hüccet olmayan kişiden, başkasının görüşünü almaktır. Ebû Hanîfe'nin görüşüne binaen abdestde başının dörtte birini mesheden veya vitir namazında kunut duasını okuyan kimsenin ya da velisinin izni olmadan kendi başına nikâh akdine taraf olan buluş çağına gelmiş kızın durumu gibi.”¹⁰

İslâm hukukçularının taklîdin ayrıntılarıyla ilgili farklı görüşleri olmakla birlikte çoğunluğu, taklîdin tanımıyla ilgili olarak benzer görüşlere sahiptirler. Mesalâ, Cuveynî'ye(ö. 478) göre taklîd, “görüşü delil olmayan başka bir kimsenin görüşüyle herhangi bir delil olmaksızın amel etmektir.¹¹ Buna göre Resulullah'ın sözüyle amel etmek, bir asrın müçtehitlerinin üzerinde icma ettiği bir görüşe göre hareket etmek, avam birinin müftinin fetvasıyla amel etmesi, kadıların adaletin kararlarına göre hüküm vazetmesi ve kadı'nın adil bir kimsenin şahitliğine başvurması taklîd olarak değerlendirilmemektedir. Çünkü bu zikrettiğimiz hususların içinde bulunan Hz. Peygamber'in sözü ve icma, şer'i delillerdendir.¹²

Hz. Peygamber'in sözü haddi zatında delil olduğu için onunla amel etmek, taklîd olarak değerlendirilmemektedir. Zira, Hz. Peygamber'e uymayı emreden, “Ey iman edenler! Allah'a, peygambere ve sizden olan 'ulu'l-emre itaat edin.”¹³ ayeti ve bu mana-

⁸ Muhammed Havamd Osman, Kamûsu'l-Mübîn, Daru'l Hadis baskısı, Kahire, trs, 80.

⁹ Suyûtî, Celaledin, Şerhu Kevkebi Sâti', Kahire, 2000, II, 415; Âmidî, Seyfuddîn Ebî Hasan Alî b. Muhammed, Muntehes Sûl fî İlmi Usûl, Beyrut, 2003, 351; Karaman, 57; Atar, 319.

¹⁰ Şa'ban, Zekiyyüddin, İslâm Hukuk İlminin Esasları(trc. İbrahim Kafi Dönmez), Ankara, 2007, 448.

¹¹ İmamü'l Haremeyn el-Cuveynî, el-Varakât, Daru'l Müslim, Kahire, 2003.

¹² İmâmu'l Haremeyn el-Cuveynî, Burhân fî Usûli'l-fıkıh, Katar, 1399, II, 1357.

¹³Nisa, 59.

daki diğer pek çok ayet, Hz. Peygamber'e uymayı zorunlu hale getirmektedir.¹⁴ Oysa taklîdin yapısında mecburiyet yoktur. Taklîd eden kendi rızasıyla taklîd etmektedir.¹⁵

Hz. Peygamber'in sözüyle amel etmek ittibâ' olarak kabul edilmektedir.¹⁶ Ittibâ' ise taklîd olarak değerlendirilmemektedir. Zira, ittibâ' ile taklîd arasında fark vardır. Yukarıda zikredildiği gibi taklîd başkasının sözünü delilsiz almaktır. Ittibâ' ise her ne kadar başkasının sözüne tabi olma yönüyle taklîde benziyorsa da başkasına tabi olma bir delile istinat etmesi sebebiyle taklîitten ayrılmaktadır. Kısaca ittibâ delile istinad ederek başkasının görüşüne göre hareket etmek olmasına karşı taklîd delilsiz amel etmektir.¹⁷

Ravilerden gelen Ahâd veya Mütevâtir haberleri kabul etmek de taklîd kavramını kapsamında değerlendirilmemektedir. Çünkü ravilerin rivayeti, görmeye, müşahadeye, duymaya dayanan haber içermektedir.¹⁸ Taklîitten söz edebilmek için ya görmeye, duymaya dayanmayan bir bilgiye göre hareket etmek ya da bir müçtehidin kendi dengi olan bir başka müçtehide uyması şeklinde iki durumdan birinin mevcut olması gerekiyor.¹⁹

Aynı şekilde Sahabenin sözüyle amel etmek de taklîd olarak addedilmemektedir. Çünkü Sahabe Hz. Peygamber'in hadisiyle amel etmektedir. Bunun yanısıra Hz. Peygamber "Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız doğruyu bulursunuz"²⁰ sözüyle Sahabeyi uymayı en azından tavsiye etmiştir.²¹

¹⁴ Ayette geçen Ulu'l-emr'den neyin kasd edildiği tartışma konusudur. Bir rivayete göre ulu'l-emrden kasıt, alimlerdir. Fakat bu rivayetin metruk olduğu ileri sürülmüştür. Bir diğer rivayete göre ulu'l-emr'den kasıt fukahalardır. Bu rivayet ise, isnadının zayıf olmasıyla eleştirilmiştir. İbn-i Cerir'in rivayetine göre ise burada kasedilen ehl-i din ve fakihtir. Onun bu rivayeti de senesinde bulunan Abdullah ibn-i Salih'in çokça hata etmesi dolayısıyla eleştiriye uğramıştır. Bakınız: Hatip el-Bağdadî, el-Fakih ve'l Mutefakkih, Riyad, 1996, I, 162. 1. ve 2. dipnotlarda geçen açıklamalar.

¹⁵ Ebu Zeyd, Bekir b. Abdillâh, Medhal'il-Fusûl, Daru'l Asime baskısı, I, 62-64; Âmidî, Seyfuddîn Ebî Hasan Alî b. Muhammed, el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm, Riyad, 2003, IV, 269.

¹⁶ Akberî, Şerhu Risaletî fi Usûli'l-Fıkh, Neşr eden: Said ibn Nâsir, Riyad, 2007, 158.

¹⁷ Zuhaylî, II, 1120; Atar, 319.

¹⁸ Zerkeşî, el-Mensur fi'l-Kavâ'id, Kuveyt, 1982, I, 398; İzmirli, İsmail Hakkı, İlm-i Hilâf(sadeleştiren: Ali Duman), Malatya 2004, 257-58.

¹⁹ Âmidî, İhkâm, IV, 269.

²⁰ İbn Kayyım'a göre söz konusu hadis sened itibariyle zayıftır. İbnu'l Kayyim, II, 221. İbn Abdilber'e göre ise hadisin senesinde bulunan Hâris b. Guseyn meçhul olduğu için, hadisle ihticac edilmez. Ayrıca hadisin senesinde bulunan Abdurrahîm b. Zeyd el-Ammî'in yalancı, metruk olduğu, hadisin başka tarihinin senedin de yer alan Hamza en-Nasîbî'ini zayıf, münkeru'l-hadis, meçhul, bütün merviyatının mevzû' olduğu zikredilmektedir. Geniş bilgi için bkz. İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed, Câmîû' Beyâni'l-İlm ve Fadlihi(I-II), Dâru'l-İbn Cevziyye, Riyad, 1994, II, 895; Debûsî, 256; Şirâzî, el-Luma', 196; Âmidî, İhkâm, IV, 186; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I, 118; Şevkânî, II, 337,394-395.

²¹ İbnu'l Kayyım'a göre bu hadis sağlam bir şekilde gelmemiştir: İbnu'l Kayyim, II, 221; Hayreddin Karaman, İslâm Hukukunda İctihad, 221.

Sünnete göre amel etmek taklid olmadığı gibi icmâya göre amel etmek de aynı şekilde taklid kapsamında değerlendirilmemektedir. Çünkü icmâ, delilsiz bir hüküm değil senede dayanan dayanan bir hükümdür.²²Bu hususu açıklama kabiline Hanbelî fakihlerinden Ebu Hattab, bu noktada ilimleri kendisinde taklîdin söz konusu olmadığı ve kendisinde taklîdin söz konusu olduğu şeklinde ikili bir ayırımı tabi tutar. Birinci kısım olan usûliyyîn yani asıllara icmâ ve sünnet de dahildir. Bu kısımda taklîd söz konusu değildir. Fakat ikinci kısmı teşkil eden furuiyyîn kısmında taklîd geçerlidir.²³

Gazâlî(ö. 505), taklîdi “bir sözü delilsiz kabul etmek”²⁴ şeklinde tarif eder. Ona göre bu durum hem usûl açısından hem furû açısından ilme yol açmadığı gibi ilim adına da yeni bir şey ortaya koymaz.²⁵

İbn Hazm’ın(ö.456/1064) taklîdi tanımlarken yürüttüğü mantık oldukça dikkat çekicidir. Ona göre bir kişinin ya kendi indinde sahih olan bir burhana dayanan ya da burhana dayanmayan bir itikadı olur. Şayet kendisine göre sahih olan bir burhana dayanan bir itikadı olursa burada iki durum söz konusudur; ya bu burhanı zatında sahih ve hak olur ya da zandan başka bir şey ifade etmeyen bir delil olur. Kişinin burhan zanettiği kısım zatında şüpheden başka bir şey değildir. Zatında hak ve sahih olan burhan, Kur’an’ın ve sahih bir senedle Hz. Peygamber’e ulaşan hadisin metni ve Kur’an’dan, hadisten alınmış öncüllerdir. Zanna dayanan burhan ise kıyas, mensuh, mürselden alınan(şey), mahsus(tahsis edilmiş), zayıf ravilerin rivayeti, belağat ve bütün batıl kazıyyelerdir. İşte ibn Hazm’a göre taklîd bu kısımda cereyan eder. Ona göre Hz. Peygamber’den sadır olmamış sözlerin haricinde taklîd söz konusu olur. Bu mana itibariyle taklîd, işi başkasına havale etme anlamında kullanılır.²⁶

İstilahî manada taklîd tanımlanırken, mukallidin taklit ettiği şeyin, bir delile dayanıp dayanmaması ve peygamberlerin taklîde düşüp düşmeyeceği hususunda ihtilaflar mevcuttur. Bir tanıma göre taklîd nereden söylediğini bilmeyen birinin sözüne uymak olmasına rağmen, diğer tanıma göre taklîd mukallîdin, sözünü Kur’ân’a, sünnet ve kıyasa dayandıran kişinin sözüne uymasındır. İkinci tanım noktasında Hz. Peygamberin taklîde düşüp düşmemesi tartışma konusudur.²⁷ Buna

²² Kahraman, 122-138.

²³ Karâfî, Şahâbuddin Ebû Abbâs Ahmed b. İdrîs , *Nefâisu’l-Usûl fî Şerhil Mahsûl*, Mekke, trs., IX, 3918.

²⁴ Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed, *Mustasfâ min İlmi’l Usûl*, Medîne, trs.,IV, 139.

²⁵ Gazâlî, IV, 139.

²⁶ İbn Hazm, Ebi Muhammed Ali İbn Said, *el-İhkâm fî Usûli’l-Ahkâm*, nşr. Ahmet Muhammed Şakir, Beyrut, trs., VI, 59.

²⁷ Âmidî bu hususda şöyle söylemektedir:” Hz. Peygamber’e hata izafe edileceğinden dolayı ashabımızdan bir kısmı bunu caiz görmezken, ashabımızın büyük bir kısmı, Hanbelîler, Ashâbu’l Hadîs, Cubbaî, Mutezîlenin bir kısmı bunu caiz görmektedir. Geniş bilgi için bkz.: Âmidî, *İhkâm*, IV, 261.

göre Hz. Peygamberin içtihad edip etmeyeceği meselenin ana problemini teşkil etmektedir. Birinci ihtimal Hz. Peygamberin vahiyyle hareket ettiği için içtihad edemeyeceği ve dolayısıyla taklîde düşmekten beri olmasıdır. İkinci ihtimal ise, Hz. Peygamberin sözlerinin temelinde vahiyden başka kıyasın olabilmesidir. Eğer Hz. Peygamber için kıyas yapma söz konusu olursa bu durumda O'nun içtihad edebileceği ve taklîde düşebileceği hususu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.²⁸

Bu fikir yürütmeden çıkan sonuca göre, bizim, vahye dayanan peygamberlerin sözleriyle amel etmemiz taklîd olarak değerlendirilmemesine karşın peygamberlerin kıyasa dayanan sözleriyle amel etmek taklîd olarak değerlendirilir. Çünkü bu durumda peygamberler sözlerinin mesnedini tam olarak bilemeyebilirler. Sözlerinin vahye ya da kıyasa dayanması ihtimal dahilindedir.²⁹

Yukarıda zikrettiğimiz itibarıyla fıkıh usûlünde ıstlahi mana yönüyle kısaca taklîd, delilsiz olarak bir sözü kabul etmek ya da sözü, şer'î delillerden birisi olmayan bir kimsenin sözüyle hiçbir delile dayanmaksızın amel etmektir.³⁰

Taklîd, hicrî dördüncü asırdan itibaren usûlde önem kazanmaya başlamıştır. Müçtehid imamlar ve talebelerinin yaşadığı devir olan hicrî üçüncü asra kadar, bir mezhebe bağlanmanın hükmü, insanların kitap ve sünnete uymak yerine bir müçtehidin görüşüyle amel etmek ile ilgili meseleler üzerinde tartışmalar henüz zuhur etmemiştir. Sahabe, Tâbiîn ve Etbâ-u Tabiîn döneminde içtihad derecesine ulaşmayanlar,

²⁸Zerkeşi, Bedreddin Muhammed b. Bahavar b. Abdullah , **Bahru'l Mühit fi Usûli'l-Fıkh**, Kuveyt, 1992, VI, 280; Murat Şimşek, Hz. Peygamber'in fiillerinin içtihadî boyutunu konu alan makalesinde Hz. Peygamber'in kıyasa dayanan fiilleri hakkında şu bilgileri vermektedir: " Fıkıh usûlü eserlerinde Hz. Peygamber'in kıyasa dayalı olarak verdiği hükümlerden bazıları onun içtihadının meşrûluğuna delil olarak zikredilir. Mesela, 1- öpmenin orucu bozup bozmayacağını soran Hz. Ömer'e "Suyla mazmaza yapınca orucun bozuluyor mu? işte öpme de bunun gibidir (orucu bozmaz)" şeklindeki kıyası; 2- ölen babası adına hac yapıp yapamayacağını soran bir kişiye "Eğer babanın bir borcu olsaydı ve onu ödeseydin, bu yeterli olmaz mıydı ne dersin? diye sorması ve şahsın evet cevabına, "Allah'a olan borç ödenmeye en layık olandır" şeklindeki karşılığı 3- yine üzerinde oruç borcu olduğu halde ölen annesi adına oruçları kaza edip edemeyeceğini soran bir kadına aynı şekilde verdiği cevap; 4- cinsel ihtiyacını haram yolla gideren kimseye günah terettüb ettiği gibi, eşiyile helal yolla beraber olana da ecir olduğu örneği; 5- hanımı siyah bir çocuk doğuran şahsın Hz. Peygamber'e konuyu naklinde develerde olduğu gibi, atalarından bir damara (genetik yapıya) çekmiş olabileceği kıyası vb... Hz. Peygamber'in kıyasa dayalı pek çok sözleri, onun dinî konuda kıyas ve içtihadı kullandığına deliller olarak ileri sürülmüştür." Söz konusu makalede Hz. Peygamber için içtihadın mümkün olup olmaması hususunda tevakkuf edenler şu şekilde özetlenmiştir: "Özetle söylemek gerekirse Hz. Peygamber'in içtihadının vukuu konusunda İmâm Şâfiî (v.204/820) başta olmak üzere, ilk dönem Mütekellim usûlcülerden Bâkılânî, Cüveynî, Gazzâlî; sonraki dönemden Râzî ve Beyzâvî gibi bir kısım usûlcüler, ilgili delilleri ispata yeterli görmeyerek tevakkuf görüşünü seçmişlerdir. Genel manada mütekellim usûlcüler bunun vukuunu mümkün görmemekle birlikte, Âmidî ve İbnü'l-Hâcib şer'an vukuunu kabul etmişlerdir." Geniş bilgi için bkz: Murat Şimşek, "Hukukî Tasarruflarının Kaynağı Olarak Hz. Peygamber'in İctihadı", İslâm Hukuku Araştırmalar Dergisi, Ankara, 2009, S. XIV, 139.

²⁹ Cuveynî, Varakat, 7; Zerkeşi, 280.

³⁰ Âmidî, İhkâm, IV, 269; Zeydan, 532 ; Zuhaylî, Usûlu'l Fıkh'i-İslâmî, II, 1119; Karaman, İslâm Hukukunda İctihad, 205.

muayyen bir müçtehidî taklîd etmek yerine meseleleriyle alakalı delilleri müçtehitlerden sorup öğrendikten sonra onlara ittiba etme yolunu tercih ediyorlardı. İbn Hazm'ın bidat olarak tavsif ettiği taklîd seleften sonra zuhur edip hicrî dördüncü asırdan itibaren İslâm alemini kapladı.³¹ Bu asırdan sonra içtihadın yerini taklîd, müçtehidin yerini mukallid, Kitap, sünnet, icma gibi asıl delillerin yerini mezheplerin kavî ve hükümleri almaya başladı. Taklîdin kökleşmesi yönünde yaygınlık kazanan bu tür düşünceler, zamanın ilerlemesiyle birlikte hakikî bilginin kaybolacağını belirten birkaç hadisle de desteklendi. Taklîdin cevazı yönünde kullanılan bu hadislerden birisi şudur: *“Allah bilgiyi insanların içinden kaldırmak suretiyle almaz. O, daha ziyade bilgiyi, âlimleri insanların arasından almak suretiyle ortadan kaldırır. Böylece gerçek âlimler kalmayınca, insanlar cahilleri önder edinirler ve bunlar da bilgisizce fetva verirler. Netice itibariyle hem kendileri saparlar ve hem de insanları saptırırlar.”*³² İşte bu noktada âlimler geriye dönerek, ictihad kapısının kapanma sürecini, ictihad sahasını kademe kademe kısıtlamakla nitelenen bir süreç olarak tasvir etmeye başladılar. Bu safhadan sonra taklîdle ilgili münakaşalar fıkıh usûlüne dair yazılan eserlerde görülmeye başlandı. Âmidî(ö.h.631), İbn Hazm, İbn Teymiyye(ö.728 /1327), İbnu'l Kayyim(ö.H.751), Şah Veliyullah, Şevkânî(ö.1250 /1834), gibi alimler taklîdî eserlerinde işleyen müellifler arasında sayılabilir.³³

B. Taklîdin Sebepleri

Taklîd üzerinde yapılan tartışmalar hicrî dördüncü asırdan itibaren başlamıştır. Taklîd zemininde cereyan eden tartışmalar hicrî dördüncü asırda başlayıp daha sonraki asırlarda devam etmesinin ilk ve en önemli sebebi bu dönemlerin kendilerine mahsus sosyo-kültürel ve siyasal yapısıdır. Zira, bu çağlarda siyasî birlik bozulmuş, bazı İslâm memleketleriyle hilafet merkezi arasındaki iletişim kesilmiş; Endülüs'te Emeviler, Mısır ve Kuzey Afrika'da Fâtîmîler müstakil hale gelmiştir. İslâm coğrafyasının diğer bölgelerinde irili ufaklı devletler kurulmuş; devletler arasında çekişmeler meydana gelmiştir. Nihayet hicrî yedinci asırda Moğollar doğuya doğru harekete geçip bütün İslâm ülkelerini hakimiyetine aldıktan sonra, Bağdat'a yönelip burayı talan etmiştir. Bu çalkantılar ve çarpışmalar neticesinde ilmî faaliyetler gerilemiştir. Böylece

³¹ İbn Hazm, İhkâm, VI, 61

³² Nesaî, Ebî Abdî'r-Rahman Şuayb b. Alî, **Sünenü'n-Nesaî**, Buyu', 99, Riyad, trs.; Rudolph Peters, "18. Ve 19. Yüzyıllarda Taklîd" (çev.Özgür Kavak, İslâm Hukuku Araştırmalar Dergisi, S. XIV, Konya, 2009, 98.

³³ İbn Hazm, İhkâm, VI, 59-65; Âmidî, İhkâm, IV, 269-290; İbnu'l Kayyim, III, 463-500; Şevkanî, 1081; Dehlevî, Şah Veliyullah, **Hüccetu'llâh Bâliğa(I-II)**, thk. Seyyid Sâbık, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 2005, I, 248 ; Abdolvahhab Hallâf, Hulasâtu't-Teşri'i İslâm, Kahire, trs., 95; Abdulkadir Şener, "İslâm Hukukunda İctihad ve Taklîd Problemi", AÜİFD, Ankara, 1990, XXIV, 378; Karaman, İslâm Hukukunda İctihad, 206.

içtihad ruhu, siyasî hayatın çöküşüne paralel olarak zayıflamış, yerini ise taklîd ruhuna terketmiştir.³⁴

Bu tarihsel pratiğin neticesinde taklîd için şu sebepleri tesbit edebiliriz:

1. Müçtehid imamlar devrinden sonra teşekkül eden mezhepler ve mezheplerle birlikte ortaya çıkan mezhep taassubu taklîd ruhunun oluşmasında etkili olan avamlardan biri olarak değerlendirilebilir. Mezhepler teşekkül etmeden önceki devirlerde halk, devamlı olarak bir müçtehide bağlanmazdı. Bu duruma paralel olarak alimler de içtihatlarını doğrudan Kur'an ve Sünnet'e dayandırıyorlardı. Nitekim bilgin Sahâbîler, özellikle Hz.Ebu Bekr, Hz. Ömer ve Hz. Ali gibi idarî sorumluluk yüklenen Sahâbîler, ilmî ve kazaî içtihadlara başvurarak, cesaretle birçok hukukî kural koymuşlardır. Yine fıkıh, hadis ve İslâm tarihiyle ilgili kaynak eserlerde bu devre ait pek çok içtihad örneklerini rastlamak mümkündür. Diğer taraftan Sahâbîler'in birçok rivayet ve içtihad miraslarına sahip olan Tabiiler de, hakkında nass bulunmayan konularda kendi re'yleriyle içtihad yapıyorlardı.³⁵

Mezhepler teşekkül ettikten sonra bu durum değişmeye; Kitap ve sünnet delillerinin yerini imamların sözleri almaya başladı. Mezheplerin teşekkül etmesinden bir müddet sonra menfaat ve cehalet, taassubu doğurdu. Bu durumla birlikte bir mezhebe delilsiz olarak bağlanan mukallîdler, başka mezhepleri kötüleyerek, kendi mezheplerinin üstünlüklerini göstermeye başladılar. Mezhep taraftarları arasında husûmetler, çatışmalar, birbirini tekfir etmeler baş göstermeye başladı. Bu durumun, taklîdden kaynaklandığı söylenebilir.³⁶

2. İçtihat faaliyetlerinin yoğun olduğu dönemlerde alet ve vasıta ilimlerinden çok hadis rivayeti, furu fıkıh gibi içtihad ehliyetine temel teşkil eden ilimler üzerinde duruluyor, alet ilimlerine gerektiği kadar mesai harcanıyordu. Fakat bu durum sonraki dönemlerde değişmeye başladı; bir taraftan alet ilimleri olan sarf, nahiv gibi ilimler tedvin edilirken, diğer taraftan tercüme faaliyetleriyle birlikte felsefe, mantık gibi yabancı menşeli ilimler İslâm dünyasına hakim olmaya başladı. Alimler İslavam ilimlerle meşgul olmak yerine mesailerini daha çok İslâm dünyasına yeni girmiş ilimleri tetkik etmeye, bazen de onlara reddiyelerle karşı koymaya hasretti. Bu faaliyetler neticesinde, taklîd ruhu İslâm dünyasına hakim olma istidadı gösterdi.³⁷

³⁴ Karaman, İslâm Hukukunda İçtihad, 168.

³⁵ Şener, s. 379

³⁶ Karaman, İslâm Hukukunda İçtihad, 169-171; Abdulkadir Şener, 379

³⁷ Karaman, İslâm Hukukunda İçtihad, 170.

3. Taklîdîn bir başka nedeni, re'y taraftarlarının birtakım teşrî usûllerinin menfî tesiridir. Re'y taraftarları yalnız vuku bulmuş meselelerde içtihad etmezlerdi, bazen de henüz vuku bulmamış meseler hakkında nazarî içtihadta bulunurlardı.³⁸ Onların henüz vuku bulmamış meselelerde içtihad etmeleri neticesinde ihtiyaç fazlası fıkıh serveti meydana gelmiş; biriken fikhî bilgi alimleri yeni fikirler üretmek yerine hazır olanla iktifa etmeye sevk etti. Fıkıhın usûl ve furû'unda gereğinden fazla biriken bilgi netice itibariyle taklîd ruhunun güçlenmesine ve giderek yaygınlaşmasına neden oldu.³⁹

4. Emevîler'den itibaren yönetici konumunda bulunanların olumsuz faaliyetleri ve bozulan ahlakın da taklîd ruhunun yayılmasında tesiri oldu. Emevîler ve Abbasîler döneminde siyâsî nedenlerden ve mezhep taassubundan kaynaklanan nedenlerden ötürü veya alimlerin idarecilerin emellerine alet olmamalarından ve müçtehitlerin kanaatlerinden dolayı müçtehitlere baskı yapılırdı; bazen bu baskılar şiddetli işkence ve ölüm ile neticelenirdi. Müçtehitlerden Ebu Hanife(v. 80), Mâlik(v. 93), Şafîî(v. 150), Ahmed b. Hanbel(v. 164), İbn Teymiyye gibi alimler de bu işkencelere uğradılar. Yapılan işkenceler sonuç vermeyince devletin önemli kademelerine liyakatsiz kişiler atanırdı. Oysa önceki devirlerde kadılık makamında, Şurayh(v. 78/697), İbn Ebî Leyla(v.148/765), İbn Şübrume(v. 144/761) gibi içtihat ehli olan kimseler bulunurdu. Fakat içtihatın gelişmesinde etkisi olan bu durum Abbasiler'le birlikte değişmeye başladı. Abbasiler döneminde idareciler kadıların seçimini belli mezheplere bağlı olmasına göre yaptılar. Mehdi ve Raşid zamanında tayin edilen bütün kadılar Hanefi olan kişiler arasında seçilerek tayin edildi. Endülüs ve Mağrib'de Maliki, Şam'da Şafii mezhepleri bir müddet devletin resmi mezhebi haline getirildi.⁴⁰

5. Mezhep taassubuyla birlikte mukallidler arasında meydana gelen rekabetle birlikte bozulan ahlak taklîdın zuhurunda katkısı olan başka bir sebeptir. İlk dönemlerde alimler ve onların yolunda gidenler arasında hoşgörü ve birbirinden istifade etme ruhu hakim idi. Şeybânî'nin Mâlik'ten ilim almak için Medine'ye gitmesi, İmam Şafîî'nin ilim tahsili için seyahatler edip İmam Mâlik'e ve İmam Muhammed'e mülaki olması, bunun açık bir örneğidir. Fakat bu durum taklîd ruhunun hakim olduğu dönemlerde değişti. İhtiras, menfaat duygusu, insanlar arasında hakim olmaya başladı. Mukallidler, içtihat ehli biriyle karşılaştığı zaman ondan istifade etme yerine, mesaile-

³⁸ Menna' Kattân, Tarih-u Teşri' İslâm, Riyad, 1996, 289-291.

³⁹ Zehra, Tarihu'l Mezâhib, II, 79; Zehra, Mevsuatul-Fikhi'l İslâm, I, 64; Şener, 379

⁴⁰ Zehra, Mevsu'atu'l-fikh, I, 64; Hayreddin Karaman, İslâm Hukukunda İctihad, 172.

rini içtihadı ehil olan kişinin yetkinliğini eleştirmeye, karalamaya hasrettiler. Bu durumla birlikte sözden ziyade sözü söyleyenin durumu ön plana çıktı.⁴¹

6. İlmî ortamların zayıflaması, içtihad ehliyetine haiz kişilerin azalmasına paralel olarak bir müçtehidin içtihad yapabilmesi için aranan şartların ağır oluşu da taklîd ruhunun yaygınlaşması hususunda etkili olan bir başka sebeptir. İmam Şafii'nin "kıyas" için ileri sürdüğü şartlar, bu hususta örnek olarak verilebilir.⁴²

İmam Şâfiî'in kıyas için öne sürdüğü bu şartlar, genelde çoğu müçtehid tarafından bir müçtehidin içtihad ehliyetine haiz olması için öne sürülen şartlarla benzerlik arz etmektedir. İleri sürülen söz konusu şartların ağır olması içtihadın aleyhine olumsuz bir rol oynamıştır. Bozulan ahlak, zayıflayan ilmî hassasiyetle birlikte, içtihad için öne sürülen şartları ağırlaşması ve bu şartları taşımayan içtihadların kabul görmemesi, taklîdin İslâm dünyasına hakim olmasını kolaylaştırmış. Bu durumla birlikte, müçtehid olarak ortaya çıkmak isteyen bilginlere karşı güvensizlik başgöstermiş, onların içtihadın bu ağır şartlarını taşıyıp taşımadıkları tartışma konusu olmuş ve özellikle taklîd devri hüküm sürmeye başlayınca, kimsenin bu şartları kendisinde toplayamayacağı görüşü galebe çalmıştır. Günümüzde de bu kanaat yaygın olup hala geçerliliğini sürdürmektedir.⁴³

C. Taklîdin Hükümü

Taklîdin hükümü konusunda üç görüşün ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar: 1. Belli şartlar çerçevesinde taklîde cevaz verenler. 2. Taklîdi kesin olarak rededenler. 3. Orta yolu tercih ederek taklîdi avam(avam) kimseler için caiz, müçtehitler için haram görenler.⁴⁴

Taklîdin hükümüyle ilgili olarak tartışmanın olduğu bir diğer husus, itikadî ve amelî konularda taklîdin hükümü şeklinde ikili bir ayırımı gidilmesidir. Bu sebepten ötürü taklîdin hükümü genel olarak itikadî ve amelî konularda taklîdin hükümü şeklinde iki başlık altında ele alınacak; müçtehidlerin taklîd hakkındaki fikirleri söz konusu iki başlık altında sunulmaya çalışılacaktır.

⁴¹ M. Raşid Rıza, s. 112 bunu düzenle

⁴² İmam Şafii'nin öne sürdüğü şartlar şunlardır: 1) Arapçayı incelikleriyle bilmek, 2) Kur'an-ı Kerimi bilmek, 3) Sünneti bilmek, 4) Üzerinde icma' edilen konularla ihtilaf edilen konuları bilmek, 5) Kıyası bilmek, 6) Hükümlerin amaçlarını bilmek, 7) Doğru anlayış ve iyi değerlendirme gücüne sahip olmak, 8) İyi niyetli ve sağlam bir inanç sahibi, yani dindar olmak. Geniş bilgi için baknz.: Muhammed ibn İdris eş-Şafii, er-Risâle, Neş. Ed. Ahmed Muhammed Şakir, Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Trs. 508.

⁴³ Hayreddin Karaman, İslâm Hukukunda İçtihad, 169; Abdulkadir Şener, 380.

⁴⁴ Abdulkerim Zeydan, Fıkıh Usûlu, 265; Şa'bân, 448-450.

1. İtikadi Konularda Taklîdin Hükümü

İbnu'l-Hazm⁴⁵, İbni'l-Arabî⁴⁶, el-Şîrâzî(ö. h.476)⁴⁷el-Âmidî⁴⁸, el-Gazâlî⁴⁹, el-Bağdadî⁵⁰ gibi âlimlerin de aralarında bulunduğu ulemanın çoğunluğuna göre Allah'ı, sıfatlarını, tevhidi, nübüvvetin delillerini ve bunlarla bağlantılı olan ahlakî kaideleri, İslâm'ın beş şartı, faizin haramlığı gibi muamelata, ibadeta, ukubata giren dinin zaruriyyetinde olan şerî mükellefiyetleri bilmek gibi hususlar kesin olan delillerle vaz edildiği için, bu hususlarda taklîd hiçbir şekilde caiz değildir. Bu hususlarda oluşan itikat, başkalarına benzemeye ya da yolunda gitmeye dayanamaz. İtikadî husûlarda itikat tamamen kişinin kendi fikrî ve nazarî amelîyesine göre oluşması gerekir⁵¹.

Kişinin itikadını alakadar eden hususlarda taklîd, hem müçtehit hem avam için haramdır. Zira, itikadî hususların kabulü her kesimden insanın üzerinde düşenebileceği, müşahede edebileceği delillere bağlıdır. İtikadî hususlarda avam de müçtehid gibi deliller üzerinde düşünme kudretine sahiptir. ⁵²

İtikadî(Usûl-i Dîn) konularda taklîdin haram olmasının sebebi, Kur'an-ı Kerim'de inananlara, taklîd etmenin kötü ve kaçınılması gereken bir durum olduğunun bildirilmesidir. İlim ve irfan, Kuran-ı Kerim'de devamlı övülürken, aksine, bir başkasını körü körüne taklîd etmek de bir o kadar yerilmektedir. Kur'an, insanın yetişmesinde en büyük pay sahibi olan ve taklîd edilmesi de önceliğin bile kendilerinde olması gerekecek olan ana-baba ve ataların taklîd edilmelerini tasvip etmez. *“Dediler ki: Biz, babalarımızı bunlara tapar kimseler bulduk. Doğrusu, siz de, babalarımız da açık bir sapıklık içindediniz.”*⁵³ Ve yine: *“Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar, derler. Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lanetle rahmetinden kov.”*⁵⁴ diyerek bu dünya da birilerini taklîd edenler ahirette Allah'a uydukları kişilerin kendilerini umdukları yere ulaştıramamasından şikâyet edeceklerdir. Diğer taraftan, araştırmak, soruşturmak ve ilim ile kanaat oluşturmak ile ilgili ayetler de vardır.⁵⁵ Mukallîd yerine muhakkık; gerçeği arayıp ortaya çıkaran, tasdîk ilkesini gerçekleştiren

⁴⁵ İbn Hazm, Ebi Muhammed Ali İbn Said, en-Nübez fî Usûlî'd-Dîn, Mektebetu'l Kulliyeti'l Ezheriyye, Kahire, 1981,71.

⁴⁶ Zuhaylî, Usûlu'l Fikhî İslavam, II, 1126.

⁴⁷ Şîrâzî, İbrâhîm b. Ali, el-Lumâ' fî Usûlî'l-Fikh, Dârü'l İbn Kesîr, Dimaşk, trs. 251.

⁴⁸ Âmidî, İhkâm, IV, 272.

⁴⁹ Gazâlî, IV, 139-140.

⁵⁰ Bağdadî, II, 132.

⁵¹ Zuhaylî, Usûlu'l-Fikhî İslavam, II, 1121-1122; Akberî, 159; Atar, 319-320.

⁵² Bağdadî, II, 128-129; Vehbe Zuhaylî, Usûlu'l-Fikhî İslavam, II, 1121-1122.

⁵³ Enbiya, 21/53-54

⁵⁴ Ahzab, 33/67-68

⁵⁵ Bakara, 2/44-73-75-76; Al-i İmrân, 3/65-118; Maide, 5/58-100.

olmak gerektiğini belirten ayetler mevcuttur. *“Dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarını müjdele. İşte Allah’ın doğru yola ilettiği kimseler onlardır. Gerçek akıl sahipleri de onlardır.”*⁵⁶ *“De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri hakkıyla düşünür.”*⁵⁷ mealindeki ayetlerle: *“Kulları içinde ancak âlimler, Allah’tan hakkıyla korkar. Şüphesiz Allah, daima üstündür, çok bağışlayıcıdır.”*⁵⁸ anlamındaki ayetler bilmeye, cehaletten uzak durmaya davet etmektedir. Bunun yanında bazı ayetlerde de, inanılan, kanaat haline getirilen hususlarda delil getirmek gerektiği vurgulanmaktadır. *“(Ehl-i kitap:) Yahudiler yahut Hristiyanlar hariç hiç kimse cennete girmeyecek, dediler. Bu onların kuruntusudur. Sen de onlara: Eğer sahiden doğru söylüyorsanız delilinizi getirin, de.”*⁵⁹

İtikadî hususlarda taklîd, adlarını yukarıda zikrettiğimiz İslâm alimlerine göre haram olmasına rağmen, bu hususlarda taklîdin vacip olduğunu belirten kesimler de mevcuttur. Bunlar; Haşeviyye, Ta’lîmiyye⁶⁰ ve Ubeydullah b. Hasan Anberî olarak sayılabilir.⁶¹ Marjinal bir kesimi oluşturan söz konusu kesimler, gerçeği bilme yolunun taklîd olduğunu, vacip olanın da bu olduğunu ve inceleme ve araştırma yapmanın haram olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁶²

Bazı İslâm ulemasına göre itikadî konularda taklîd, vacip olmamakla beraber caizdir. Onların bu görüşü, Hz. Peygamber zamanında yaşanan birkaç rivayete dayanmaktadır. Bu rivayetlerden birine göre, Ebu Talha, Enes b. Mâlik’in annesiyle evlenmek istediğinde onu müslüman olmasını şart kıldı, oda müslüman oldu. Bu olayda Hz. Peygamber onun bu İslâm’a girişini delil yönünde sorgulamamıştır. Bu rivayete dayanarak bazı alimler itikadî konularda taklîdin caiz olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁶³

Kısaca birkaç istisna dışında, İslâm alimlerinin çoğunluğuna göre itikadî hususlarda taklîd kesin olarak yasaktır. Onlara göre imana dayanan husûslarda herkes kendi iradesine göre hareket etmek mecbiyetindedir. Zira, Yüce Allah Kur’an’da çeşitli ayetlerle körükörüne büyüklerini, atalarını taklîd edenleri kınamış; onları azapla tehdid etmiştir.⁶⁴

⁵⁶ Zümer, 39/ 17-18

⁵⁷ Zümer, 39/9.

⁵⁸ Fâtır, 35/28.

⁵⁹ Bakara 2/111.

⁶⁰ Haşeviyye, nassın zahirine yapışan bir fırkadır. Dalâlete düşen bir fırka olarak kabul edilmemektedir. Bu fırkanın taraftarlarının Hasan-ı Basrî’nin ders halkasında olduğu ve teçsime düştüğü belirtilmektedir. Ta’lîmiyye ise batınî bir fırka olup, dalâlete düşen bir fırka olarak görülmektedir. Geniş bilgi için bakınız: Gazâlî, IV, 139; Zuhaylî, Usûlu’l Fıkhî İslavam, II, 1122.

⁶¹ Bağdâdî, II, 128.

⁶² Âmidî, IV, 272; ; Gazâlî, II, 370; Zuhaylî, Usûlu’l-Fıkhî İslavam, II, 1122-1124; Tevfik Yücedoğru, “Mukallidîn İmanı”, Uludağ Üni. İlahiyat Fak. Der., Bursa, 2005, XIV, S. I, s. 25.

⁶³ Akberî, 159-161

⁶⁴ Ali İmrân, 3/66; İsrâ, 17/36.

2. Amelî Konularda Taklîdin Hükümü

Şer'î-amelî konularda taklîdin caiz olup olmadığı hususunda müçtehidler arasında ihtilaf vardır. Bir kısım alimler hiçbir şekilde taklîdin caiz olmadığını, mükellefin icfihâd vesilelerini öğrenerek içtihadta bulunmak zorunda olduğu, bunun mükellef üzerine vâcib olduğu görüşünü savunurken⁶⁵, diğer bir kısım alimler de taklîdin herkes için caiz olduğunu; içtihadta muktedir olanın da, içtihadan âciz olanın da taklîd ile amel edebileceği görüşündedir. Diğer bir kısım alimler de, içtihadan âciz olanlar için taklîdin caiz, müçtehid olanlar için taklîdin haram olduğu görüşündedirler.⁶⁶

Dini alakadar eden bütün alanlarda taklîdin haram olduğunu savunanların başında İbn Hazm gelmektedir. Ona göre, Hz. Peygamber'in sözü hariç başkasının sözünü delilsiz almak haramdır. Bu kaide hem müçtehid hem de avam için geçerlidir.⁶⁷

Amelî hususlarda taklîdin vacip olduğunu savunanlar ise Hâşeviyye ve Talimiyye ile bunlar gibi düşünenlerdir. Onlara göre müçtehit imamlardan sonra içtihat dönemi sona ermiş ve müçtehitleri taklîd etmek herkes için vacip durumuna gelmiştir.⁶⁸

Amelî hususlarda taklîdin hükümü hususunda diğer bir farklı görüş dört mezhep imamının ve İbn Abdilber(v. 463/1070), Hatîp el-Bağdâdî(v. 463/1070), Ebu's-Şâme(v. 665/1267), Şatıbî(v. 790/1388), Şah Veliyyullah gibi alimlerin görüşleridir. Onlara göre amelî konularda taklîd avam kimseler için vacip, müçtehitler için haramdır.⁶⁹

İçtihad derecesine ulaşan bir kimsenin, bir mesele ile karşılaştığında, o konuda

⁶⁵ Kârafî'den nakledilen bir görüşe göre, İmam Mâlik, İmam Şafîi, Ebu Hanife, Ahmed b. Hanbel, İbn Hazm ve cumhurun ekserisi amelî konularda taklîde karşıdır. Hatta İbn Hazm'a göre taklîdin kesin olarak yasak olduğuna dair ümmet nezdinde icmâ' hasıl olmuştur: İbn Hazm, Nübez, 72; Âmidî, Münteheş Sul, 351; Atar, 321.

⁶⁶ Taklîdin müçtehid için haram, avam için vacip olduğu kabul edenlerin başında dört mezhep imamı gelmektedir. Dört mezhep imamın taklîd hakkındaki görüşü genelde avam kimseler için hariç olmak üzere taklîdin haram olduğu yönündedir. Dört mezhep imamı içtihad ederken her zaman başka görüşlerin daha sağlam olabileceğine kapı aralamışlardır. Onların hiçbiri düşünceleriyle bir mezhep metodolojisi oluşturmalarına rağmen mezhep taassubundan uzak durmuşlardır. Kaynakların bildirdiğine göre, mezhep imamları delilsiz hüküm koymamaya itina gösterdikleri gibi daha sağlam delillerle karşılaştıklarında önceki hükümden vazgeçebilmişlerdir. Bu da onların delilsiz bir şekilde hükme ve rıma olan taklîdten uzak olduklarının işareti sayılır. Geniş bilgi için bakınız: İbnu'l Kayyim, II, 182; Abdulkarim Zeydan, 579; Karaman, İslâm Hukunda İçtihad, 158-159

⁶⁷ İbn Hazm, İhkâm, VI, 793. İbn Hazm dışında amelî hususlarda genel manada taklîde karşı olanlar şu şekilde sıralanmaktadır: İbn Teymiyye, İbnu'l Kayyim, Şevkânî, Gazalî. Geniş bilgi için bkz.: Gazalî, II, 370; Karaman, İslâm Hukunda İçtihad, 216.

⁶⁸ Gazalî, Mustasfâ, II, 123; Zuhaylî, Usûlu'l Fıkh'i- İslavam, II, 1126.

⁶⁹ Avamdî, İhkâm, III, 170; Şevkanî, İrşadu'l Fuhul, 236; Gazali, Mustasfa, II, 124; Şâtıbî, İbrâhîm b. Musab Muhammed; Muvâfakât, Dâru'l İbni'l Affân, Riyad, 1997, V, 283; Zuhaylî, Usûlu'l Fıkhî İslavam, II, 1127; Karaman, İslâm Hukunda İçtihad, 216.

içtihad etmesi ve içtihadının sonunda ulaştığı hükme uyması vaciptir.⁷⁰ O hususta kendi ulaştığı hükmü bırakıp başkasını taklîd etmesi caiz değildir. Kur'an-ı Kerim pek çok ayetinde içtihadı vacib kılmıştır. "*Hakikat, biz sana kitabı -Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmetmen için -hak olarak indirdik.*"⁷¹ ve "*Ey akıl sahipleri ibret alın*"⁷² mealindeki bu iki ayet taklîdi yasaklamaktadır. Hz Peygamber de bir hadis-i şerîflerinde her halükarda ecir alır diyerek müçtehid içtihadı teşvik etmiştir. Söz konusu hadis-i şerîfe göre müçtehid içtihadında isabet ederse iki ecir alır: Birisi içtihadının eciri, diğeri içtihadında isabet etmenin ecridir. Hata ederse içtihad etmesinin karşılığı olarak bir ecir alır.⁷³ Şu halde içtihad ehliyetini hâiz kişi içtihad eder ve zannı galibi ile amel eder. Çünkü zann-ı galib ile amel etmek vacibdir.⁷⁴

Genel olarak mutlak müçtehidin başka bir müçtehid taklîd etmesi haram kabul edilmekle birlikte bazı durumlarda müçtehidin kendisi gibi birisini taklîd etmesine cevaz verilmiştir. Müçtehid, araştırdığı meselenin hükmünü inceleyip hükmünü ortaya çıkaracak kadar vakte sahip olmaması ya da o meselede kendisinde daha bilgili birisinin bulunması durumunda başka müçtehid taklîd edebilir. Müçtehidin meselenin ortaya çıkması anında o meselede bilgi sahibi olmaması da müçtehidin taklîde düşmesinin mubahlığına bir gerekçe olarak kabul edilmektedir.⁷⁵

Mutlak müçtehid için taklîdin haram olması hususunda alimler arasında ihtilaf olmamasına rağmen bazı meselelerde içtihat kudretine sahip olamayan mukayyed bir müçtehid için taklîdin caiz olup olmaması hususunda alimler arasında ihtilaflar vardır.⁷⁶

Bazı hususlarda içtihat kudretine sahip olmayan mukayyed bir müçtehid için taklîdin caiz olup olmaması hususunda alimlerin görüşleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Bazı hususlarda içtihat edemeyen bir müçtehit için taklîd kesin olarak caiz değildir. Bu görüşün sahibi, el-Gazâlî, el-Avamî, el-Beyzavî gibi İslâm ulemasının çoğunluğudur.⁷⁷
2. Ahmed b. Hanbel ve Sufyân-ı Sevrî'ye göre mutlak olarak caizdir.⁷⁸

⁷⁰ Atar, 320.

⁷¹ Nisa, 105

⁷² Haşr, 2

⁷³ Buharî, Sahih-i Buharî, İ'tisam, Hadis No: 7352, Beyrut, 2002, 1814.

⁷⁴ Fahreddin er-Râzi, el-Maḥsul fî İlmi Usûli'l-fıkh, Müessesetu'l Risâle baskısı, VI, 70; Suyutî, II, 416; Şatıbî, V, 285; Vehbe Zuhaylî, el-Veciz fî Usûli'l-fıkh, Daru'l-fıkr baskısı, Dımeşk, 1999, 235; Şa'ban, 356.

⁷⁵ Suyutî, II, 416-420; İzmirli, 250-255; Atar, 320.

⁷⁶ Zuhaylî, Usûlu'l Fıkhî İslavam, II, 1132.

⁷⁷ Gazalî, IV, 154; Âmidî, İhkâm, IV, 287; Zuhaylî, Usûlu'l Fıkhî İslavam, II, 1132.

⁷⁸ Zuhaylî, Usûlu'l Fıkhî İslavam, II, 1132.

3. Vakit darlığından dolayı bazı hususlarda müçtehidin müçtehidini taklîd etmesi caizdir. Bu görüş, bazı Irak ehlinin ve Avamdî'nin görüşüdür.⁷⁹
4. Mutlak Müçtehid olmayan kimsenin, müçtehid imamlardan birini taklîd etmesi vaciptir. Bununla birlikte bu kimse bazı konularda kendi re'yi ile içtihat edebilirse, o konularda içtihad edebilir.⁸⁰

İçtihadı muktedir olmayan âlimler(mukallidler)'e gelince onların müçtehidlerin delilini anlayacak bir seviyede olmaları hasebiyle taklîdin onlar için vacip değil caiz olduğu belirtilmektedir. Mukallidler, müçtehidlerin delilini anlayacak bir ilme sahip olmaları sebebiyle bunlar için delilde taklîd caiz olmasına rağmen, hükümde taklîd caiz değildir. Bu sebeple mukallidlerin mensup oldukları mezhep imamlarının delilini bilmesi vaciptir.⁸¹

İçtihadı muktedir olmayan avam kimseler, müçtehidlerin görüşüyle amel etmek zorundadırlar.⁸²

Çoğu İslâm aliminin avam için taklîd kavramını kullanmasının aksine Gazâlî avamın amelî hususlardaki durumu için ittibâ' kavramını kullanır. İttibâ' kavramından yola çıkan Gazâlî, amelî konularda herkesin içtihat makamına yükselme, dini delilleriyle öğrenme imkânının olmaması ve herkesin hükümlerle mükellef olmasından dolayı avam kimselerin bir müçtehide ittibâ' etmesinin vacip olduğu ileri sürmüştür.⁸³ Gazzâlî, dinî konularda, yeterli bilgiye sahip olmayan bir kimsenin, bu konuda sahabenin icmâ'ının olması hasebiyle amelî konularda, adaletine ve bilgisine güvendiği müftîye ittibâ' etmesinin vacip olduğunu ifade eder. O, bu hususta şöyle demektedir: "Avamın, müftîye ittibâ' etmesi gerekir. Zira müftî, ister yalan söylesin ister doğru söylesin, ister hata etsin isterse isabet etsin, avamye farz olan şeyin müftîye ittibâ' olduğu hususunda icma vardır. Biz diyoruz ki; gerek müftînin gerekse şahidin sözü, İcmâ' hücceti sebebiyle bağlayıcı olmaktadır. Dolayısıyla bu ittibâ', sözü, bir hüccete dayanarak kabul etmek olup, taklîd değildir."⁸⁴

Bir yerde sadece bir müçtehid varsa, avamın buna başvurması vacip olur. Eğer birden fazla ise, sahabe zamanında yapıldığı gibi dilediğine başvurabilir; daha alim olanını araması gerekmez. Zira, Sahabe zamanında uygulama bu şekildeydi. Sahabe

⁷⁹ Zuhaylî, Usûlü'l Fikhi İslavamyi, C. II, s. 1132-33; Atar, 320

⁸⁰ Kahraman,341.

⁸¹ Atar, 321.

⁸² Atar, 320.

⁸³ Gazâlî, Mustasfâ, IV, 140.

⁸⁴ Gazâlî, Mustasfâ, IV, 140-142; İslâm Hukukunda Deliller Ve Yorum Metodolojisi , II, 370.

zamanında halk için, Ebu Bekr, Ömer ve halifeler dışındakilere sormaları hususunda herhangi bir sınırlama getirilmemişti. Bununla birlikte kimi alimler, daha faziletli olana başvurmanın vacip olduğunu; eğer bunların seviyeleri eşit ise bu takdirde muhayyer kalacağını söylemişlerdir. Fakat bu anlayış, sahabenin icmâ'na aykırıdır. Zira, sahabe zamanında, fetva hususunda, avam kişilere her hangi bir kısıtlama getirmemiştir. Bu noktada vacip olan, avamın ilmîni ve adaletini bildiği kişiye başvurmasıdır. Şu var ki, iki müçtehidin bir konuda kendisi hakkındaki verdikleri hüküm farklı olursa, avam yeniden her ikisine giderek, aynı meseleyi tekrar sorabilir. Eğer sözkonusu iki müçtehid, bu durumdaki avamın muhayyer olduğunu söylerlerse, avam muhayyerdir. Yine eğer bu iki müçtehid, avam için daha ihtiyatlı olanı alması veya muayyen bir tarafa meyletmesi hususunda ittifak ederlerse, avam bunu yapmak zorundadır. Ancak iki müçtehit, bu görüş ayrılığı üzerinde ısrar ederlerse, bu takdirde avam yine muhayyerdir. Avamın burada muhayyer olması iki müçtehidin aynı seviyede olmasına göredir. Ancak farklı fetva veren iki müçtehitten birisi, itikadî açısından diğerinden daha efdal ve alim ise, bu durumda avam daha faziletli olana ittibâ' etmelidir. Avamın yapacağı bu tercih, tıpkı, çatışan iki delil arasında müçtehidin tercih yapması gibidir. Müçtehit, iki delil arasında tercih yaparken, nasıl zannına tabi oluyorsa, avam de iki farklı görüş arasında tercih yaparken zannına tabi olmaktadır.⁸⁵

Mukayyet müçtehid olan kimsenin, mutlak müçtehid olan birini taklîd etmesi ve karşılaştığı meselelerin hükümlerini ondan sorması da bazı durumlarda avam kimsenin durumu gibidir. Mukayyet müçtehit olan bir kimsenin içtihat etme kudretine sahip olduğu alanlarda başka birini taklîd etmesi caiz değildir. Mesela alım-satım gibi bir kısım fıkıh meselelerinde müçtehid ise, bu hususlarda mutlak müçtehidini taklit edemez.⁸⁶

Hem Gazzâlî'nin avam kimse için ittiba kavramını kullanması hususunda hem de mukayyet müçtehidin taklîde düşmesi hususunda amelî konularda taklîdle ilgili ikili bir ayırım karşımıza çıkmaktadır. Bu mana itibariyle taklîd, delilde taklîd ve hükümde taklîd olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Delilde taklîd, hiçbir araştırmaya başvurmaksızın başkasının delilini olduğu gibi kabul etmek ve kendini başkasının delillerine tabi kılmaktır. Bu tür taklîdin caiz olduğu konusunda ihtilaf yoktur. Delilde taklîdin, delile ittiba' diye anıldığı bilinmekte ve bunun taklit olmadığı hususunda ittifak edilmiştir. Bu tür taklîdin ictihâd adıyla anıldığı ve içtihadı da taklîd-i mahz denilemeyece-

⁸⁵ Gazzâlî, Mustasfâ, IV, 150-156; Gazzâlî, İslâm Hukukunda Deliller Ve Yorum Metodolojisi, II, 370-71.

⁸⁶ Şa'ban, 448.

ğinde de ittifak vardır.Yine bu tür taklîdin, taklîd ile ittibâ' arasında orta bir yerde olduğu belirtilmektedir.⁸⁷

Hükümde taklîd ise, hiçbir delille başvurmadan bir başkasını olduğu gibi takip etmek, başkasının görüşleriyle amel etmektir. Burada taklîd edilen kişinin doğruluğu zorunlu olarak bilinmediği için, bir delilin bulunması şart koşulmaktadır.⁸⁸

Amelî hususlarda hem avam kimsenin hem de mukayyed müçtehidin taklîde düşmesini caiz görenlerin delillerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. "Eğer bilmiyorsanız, bilenlerden sorunuz."⁸⁹ âyeti, bilmeyen kişiye bilene sormayı emretmiştir. Bu âyet, avam olan kişilerin karşılaştıkları ve bilmedikleri meselelerin hükümlerini bilenlerden sormaları gerektiğine işaret yoluyla delâlet eder. Bu da, bilmeyenin, sorduğu hususta bileni taklîd etmesinin caiz olduğunu gösterir.⁹⁰

2. Sahabe ve Tâbiûn zamanında, müçtehid olmayanlar bir olay ile karşılaştıklarında Sahabe veya Tâbiûn müçtehidlerine başvururlar, bu olay hakkında Allah'ın hükmünün ne olduğunu sorarlar, o müçtehidler de bu tutumu hiç yadırgamaksızın onların sorularını cevaplandırır, sorulan olaylar hakkında Allah'ın hükümlerini açıklarlardı. O müçtehidlerin bu kişilere hükmü bilmek için bizzat ictihad etmelerini emrettiklerine dair hiçbir şey nakledilmiş değildir. O halde, ictihad etmeye gücü yetmeyen kişinin ictihadla mükellef olmadığı, o kişi için hükmü bilme yolunun ictihada ehil olana sormak olduğu hususunda Sahabe ve Tâbiûn icmâ' etmiş demektir. Buna göre bütün insanları ictihadla mükellef tutmak icmâ'ya aykırıdır.⁹¹

3. İctihad, her insanın güç yetirebileceği bir iş değildir. Zira bu iş, sahibine şer'î delilleri anlayabilme ve onlardan hüküm çıkarabilme imkânı veren özel bir muhakeme gücü gerektirir. Bu melekeyi ise Allah bütün kullarına vermemiş, sadece bazı kullarına nasip etmiştir. Ayrıca ictihad etmek için yetenekle birlikte yoğun bir çalışmanın olması gerekmektedir. Gücü yetmeyen kimse bu işle mükellef tutulsaydı, imkân dışında olan bir konuda teklif yapılmış olurdu. Oysa İslâm dininde güç yetirilemeyecek bir teklifte bulunmak (teklîf-i lâma yutak) caiz değildir.⁹² Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Allah kimseye gücünün üstünde mükellefiyet yüklemes." ⁹³

⁸⁷ Gazâlî, II, 370; Zuhaylî, Usûlu'l Fıkhi İslâmî, II, 1121; Tevfik Yücedoğru, "Mukallidin İmanı", Uludağ Üni. İlahiyat Fak. Der., Bursa, 2005, XIV, S. I, 25.

⁸⁸ Zuhaylî, Usûlu'l Fıkhi İslâmî, II, 1121; Yücedoğru, 25.

⁸⁹ Enbiya, 7

⁹⁰ Şa'ban, 449; Karaman, İslâm Hukunda İctihad, 197.

⁹¹ Muhammed Hudarî, Usûlu'l-fikh, İskenderiyye, 2002, 382; Karaman, İslâm Hukunda İctihad, 197-198.

⁹² Şa'ban, 449; Karaman, İslâm Hukunda İctihad, 199

⁹³ Bakara, 286

4. İctihad derecesine ulaşabilmek için, şer'î ve lüğavî (dil ile ilgili) ilimleri elde etmek üzere çok uzun bir zaman ayırmak gerekir. Bütün insanlar içtihat etmekle uğraşsalar, bu, kendi zaruri ihtiyaçlarını karşılamaktan el etek çekmelerine ve yaşamak için gerekli çalışmaları yapamamalarına yol açar. Böyle bir durum ise, toplum düzeninin ve medeniyetinin üzerine bina kılındığı, ziraat, ticaret ve sanayi gibi diğer faaliyetleri olumsuz yönde etkiler.⁹⁴

Taklîde karşı olanların delillerine gelince; genelde onların delili yukarıda taklîdin cevazı için saydığımız gerekçelerin aksini isbat için ileri sürülen argümanlardır. Taklîde cevaz verenler Kur'an'dan, hadisten, sahabelerin fetvalarından kendi argümanlarını destekleyen deliller bulduğu gibi, taklîde cevaz vermeyenler de aynı şekilde görüşlerini desteklemek için Kur'an'dan, hadisten, sahabe fetvalarından delil getirme çabası içerisinde olmuşlardır.⁹⁵

D. Bir Mezhebe Bağlanmanın Hükümü

Lugatta yürüyüp gitmek manasındaki (مشي) kökünden türetilen mezheb kelimesi, gidilen yol, tutulan yol manalarına gelir.⁹⁶ İstilahta ise bir müctehidin, içtihad ve anlayışlarından meydana gelen i'tikâdî ve fikhî yol diye tarif edilir. Başka bir ifadeyle bir müctehidin, İslâm'ın itikâdî, amelî-fer'î konularını, nassların ışığı altında muayyen ve hususî bir şekilde anlaması neticesinde ortaya koyduğu görüş, fikir ve içtihadlarının oluşturduğu metodolojiye mezheb denir. Bir müctehidin, i'tikad ile ilgili görüş, fikir ve içtihadları, onun itikadî mezhebini, fer'î-amelî konularla ilgili görüş, fikir ve içtihadları ise onun fikhî mezhebini meydana getirir.⁹⁷

Dördüncü asra kadar, taklîd topluma hakim olmadığı ve mezhepler henüz teşekkül etmeye başladığı için, bir kişinin amelî hususlarda bir mezhebe bağlanması söz konusu olmamıştı. Bu asra kadar soru sormak isteyenler bilgisine güvendiği bir müctehide sormak istediği meseleyi sorar, müctehidden aldığı hüküm doğrultusunda hareket edip etmemede muhayyer kalırdı. Söz konusu asra kadar bir âlime ya da bir mezhebe bağlanmanın mecburiyeti konusunda müslümanların durumu tartışma konusu olmazdı. Fakat bu asırdan sonra mezheb taassubu, devlet yöneticilerinin sadece bir mezhebin hükümleri doğrultusunda hareket etmesi, içtihadın son erdiğine dair bir kanaatin İslâm toplumunda oluşması gibi nedenlerle bir mezhebe bağlanmanın hük-

⁹⁴ Şa'ban, 449; Hudarî, 382; Karaman, İslâm Hukunda İctihad, 199.

⁹⁵ Taklîde cevaz verenlerin delilleri ile cevaz vermeyenlerin delillerinin karşılaştırılması için bakınız: İbni Kayyim, VI, 30-95; Karaman, İslâm Hukunda İctihad, 197-207.

⁹⁶ Zebidî, Tâcu'l Arûs, II, 450; Ferhat Koca, "Mezhep", *DİA*, XXVII, Ankara, 2003, 537; Atar, 379.

⁹⁷ Atar, 379.

mü tartışılmaya başlandı. Müteahhirûndan olan mukallîdler, bir mezhebe bağlanmak ve imamın içtihadları doğrultusunda amelî hayatı yaşamak vacip olduğunu savunurken, onlara karşı konumlanan muhakkık usûlcüler daha mutedil bir yol takip ederek, bir mezhebe bağlanmanın sadece caiz olduğunu savunmaya başladılar.⁹⁸

Bir mezhebe bağlanma hususunda, müctehidin hükümleri tedkîk ve ictihâd yoluyla ana kaynağından alması vacip olduğu için, taklîtte bulunması caiz olmadığı kaydedilmektedir. Bununla birlikte içtihad etme kudretine sahip olmayan mukallid âlimlerin herhangi bir mezhebe bağlanması caiz olarak telakki edilmiştir.⁹⁹

İçtihadından aciz mükellefe(avam-avam) gelince, amelî hususlarda ilim ehline sormak zorunda olduğunu yukarıda zikretmiştik. Bununla birlikte bir mezhebe bağlanma hususunda dini konularda malumattan yoksun avâm için bir tercihte bulunma durumu söz konusu değildir. Zira, tercihte bulunma deliller ve hükümler hususunda malumat gerekir. Bu durum avam için söz konusu olmadığından dolayı “Avâmın mezhebi yoktur. Onun mezhebi müftünün fetvasıdır” şeklinde özetlenebilecek ve ilke niteliğinde olan bazı kurallar doğmuştur.¹⁰⁰

İctihad edemeyen kişi için taklîd ve bilmeye ihtiyaç duyduğu hükümleri ilim ehline sormak vacip olmakla beraber, karşılaştığı bütün meselelerde belirli bir müctehidi taklîd etmesi vacip değildir. Dilediği müctehidi taklîd edebilir. Bir meselede bir müctehidi, başka bir meselede başka bir müctehidi taklîd etmesi caizdir. Zira, din kolaylık demektir. Nitekim Yüce Allah, “Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez.”¹⁰¹ buyurmuştur. Zamanın şartlarına uygun bir mezhebi seçme hususunda müslümanları serbest bırakmak yerine, kaza ve fetvada onları belirli bir mezheple bağımlı tutmanın dinde hiçbir dayanağı yoktur. Allah, belirli bir mezhebe uymayı veya bizatihi bir müctehidi taklîd etmeyi değil, şahıs veya mezheple sınırlamaksızın ilim ehline başvurmayı ve onlara sormayı emretmiştir.¹⁰²

Mukallid için bir mezhebe bağlanma hususunda itidalli davranıp taklîdi sadece caiz görenler olduğu gibi, vacip görenler de mevcuttur. Bu fikrin dayanağı, mukallidin bir mezhebe bağlanarak bunu kendisine vecibe haline getirmesi ve dileyenin dilediği gibi mezhep değiştirmesi bazı keyfiliklere yol açacağı endişesidir. Buna göre, mukallid fetva sorduğu kimsenin içtihadıyla amel etmek durumunda olduğu; avam gibi, mukal-

⁹⁸ Karaman, İslâm Hukukunda İçtihad, 217; Atar, 365.

⁹⁹ Zeydan, 534; Atar, 322.

¹⁰⁰ Zeydan, 53; Atar, 322.

¹⁰¹ Bakara, 2/185

¹⁰² Şa’ban, 451; Karaman, İslâm Hukukunda İçtihad, 208-209.

lidin mezhebi de fetva sorduğu müftûnin mezhebi olduğu ileri sürülmüştür. Bu düşünce, sahabe uygulamalarında herhangi bir delili olmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.¹⁰³

Bir mezhebe tâbî olmayı caiz kılan unsur, mezheplerin, mensuplarına şerâatin hükümlerini öğretme, tanıtmaya görevlerini yüklenmiş olmalarıdır. Mezheplerin bu görevleri yerine getirecekleri kuvvetle zannedilmesi onlara tâbî olmayı mubah hale getirmektedir. Bununla birlikte, bir meselede falanca mezhebin hatalı olduğu ortaya çıkar; aynı mesele hakkında başka bir mezhebin doğru olduğu tebeyyün ederse, söz konusu meselede mezheb mensubunun doğru olan mezhebe tâbî olması gerekir.¹⁰⁴

Mezheplere ya da bir mezhebe bağlanmanın hem bireysel hem de toplumsal açıdan faydaları ve sakıncaları vardır. Konunun toplumsal boyutuyla ilgili olarak bir mezhebe sıkı biçimde bağlı kalmanın istikrar fikri ve hukuk güvenliği açısından sağladığı yararlarıdır. Bir mezhebe bağlanmanın toplumsal açıdan sakıncası ise sosyal ve akademik şartlar açısından konunun mukayeseli tahlillere kapanmasıdır.¹⁰⁵ Bir mezhebe bağlanmanın vacip şeklinde ittihaz edilmesinin diğer bir sakıncası, bir mezhebin görüşüne zorunlu bağlılık, hata yapmakla malûl olan insan muhâkemesini temel kabul etmek; bundan dolayı müslümanın, asıl kaynağı olan Kur'an'a ve Sünnet'e doğrudan başvurmada zâfiyet göstermesi ve bir mezhebe bağlanmak suretiyle toplumsal kargaşaların husûle gelmesinin ihtimal dahilinde olması şeklinde belirtilen görüşlerdir.¹⁰⁶

Bir mezhebe sıkı biçimde bağlanmanın bireysel boyutu, öncelikle kişinin içtihadı dayalı görüşlerin delillerini değerlendirmeye ve seçtiği çözümün manevi sorumluluğunu üstlenmeye yetecek bilgi düzeyine sahip olmamasıyla ve içtihad etme kudretine sahip olmayan kimsenin belli bir kıstastan mahrum seçimlerle dini hayatını yürütmesinin sakıncaları ile ilgilidir. Zira, bir mezhebe bağlanmanın hükmü doğrudan avam kimseye racidir. Bu nokta itibarıyla, bilgi ve değerlendirme imkanına sahip olmayan avam bir müslüman için belirli bir mezhebin esas alınması, İslâm dünyasının büyük kesiminde, uygulama kolaylığı ve kendi içinde tutarlılık sağlaması yanında metodolojik çelişki ihtimalini de en aza indiren güvenli bir yol olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, zamanın şartları çerçevesinden nassların yeniden yorumlanması, İslâm'ın hedeflediği maksadın yeni bir fikri okumaya tabi tutulması, özellikle bir mez-

¹⁰³ Âmidî, C. IV, 267; Koca, 541.

¹⁰⁴ Zeydan, 534; Atar, 322.

¹⁰⁵ İbrahim Kafi Dönmez, "İçtihadın Bağlayıcılığı Meselesi ve Fıkıh Mezheplerine Bağlanmanın Anlamı", Usûl, İstanbul, 2004, C. I, S. 1, s. 46-47.

¹⁰⁶ Rudolp Peters, "18. Ve 19. Yüzyıllarda Taklîd" (çev.Özgür Kavak), İslâm Hukuku Araştırmalar Dergisi, S. XIV, Ankara, 2009, s. 98.

hebe bağlanma mevzuunda şüphe ve tereddütlerden uzak yeni bir metodolojinin oluşturması açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir.¹⁰⁷

Sonuç

Araştırmamızda ulaştığımız sonuca göre, taklîd, sözcük olarak “bir şeye süs eşyası takmak” anlamına gelmektedir. Taklîdin bu anlamın dışında başka anlamları olmakla birlikte, en önemli anlamı zikrettiğimiz anlamdır.

Taklîd kelimesi, ıstilahî anlamda ise delilini bilmeksizin başkasının görüşüne göre hareket etmektir. Delilini bilerek başkasına göre hareket etmek olan ittibâ’ kelimesi taklîdle aynı değildir. Bu nokta itibariyle, Hz. Peygamber’in sözüyle amel etmek, bir asrın müçtehitlerinin üzerinde icmâ’ ettiği bir görüşe göre hareket etmek, avam birinin müftînin fetvasıyla amel etmesi, kadıların adaletin kararlarına göre hüküm vermesi kadının adil bir kimsenin şahitliğine başvurması taklîd olarak değil, ittibâ’ olarak değerlendirilmektedir.

Taklîd sorunu, hicrî dördüncü asırda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu asra kadar İslâm dünyasında taklîd meselesi tartışma konusu yapılmamıştır. Söz konusu asırdan sonra mezhepleşme olgusuyla birlikte, taklîd dönemi de başlamıştır. Mezhep taassubu ve siyasi- sosyal bazı nedenler taklîde zemin hazırlamıştır.

İtikadî hususlarda taklîdi, Haşeviyye ve Ta’lîmiyye dışında ulemanın çoğunluğu haram kabul etmiştir. İbn Hazm, İbni Arabî, Şirâzî, Âmidî, Gazâlî, Bağdadî, gibi ulemanın da aralarında bulunduğu çoğunluğu göre, Allah’ı, sıfatlarını, tevhidi, nübüvvetin delillerini ve bunlarla bağlantılı olan ahlakî kaideleri, İslâm’ın beş şartı, faizin haramlığı gibi muamelâta, ibadâta, ukubâta giren dinin zaruriyyetinde olan şerî mükellefiyetleri bilmek gibi hususlar kesin olan delillerle vaz edildiği için, bu hususlarda taklîd hiçbir şekilde caiz değildir.

Amelî hükümlerde taklîdin caiz olup olmadığı hususunda müçtehidler arasında ihtilaf vardır. İbn Hazm gibi bir kısım fakihler taklîdin hiçbir şekilde caiz olmadığını, mükellefin ictihâd vesilelerini öğrenerek içtihadta bulunmak zorunda olduğu, bunun mükellef üzerine vâcib olduğu görüşünü savunmuştur. Diğer İslâm alimleri İbn Hazm’ın bu görüşüne sadece Mutlak Müçtehidin amelî hususlarla ilgili konumunda katılırlar.

¹⁰⁷ İbrahim Kafi Dönmez, a.g.m. s. 48.

Amelî hususlarda taklîdin vacip olduğunu savunan ise Hâşeviyye ve Talimiyye'dir. Onlara göre müçtehit imamlardan sonra içtihat dönemi sona ermiş ve müçtehitleri taklîd etmek herkes için vacip durumuna gelmiştir.

Amelî hususlarda taklîdin hükmü hususunda diğer bir farklı görüş dört mezhep imamının ve İbn Abdilber, Hatîp el-Bağdâdî, Ebû-şame, Şatıbî, Şah Veliyyullah gibi alimlerin görüşleridir. Onlara göre amelî konularda taklîd avam kimseler için vacip, müçtehitler için haramdır.

Amelî hususlarda taklîdin hükmü konusunda diğer bir konu Mukayyed Müçtehidin durumudur. Mukayyed müçhedin durumuyla ilgili üç farklı fikir ortaya çıkmaktadır. Buna göre, mukayyed müçtehit için taklîd kesin olarak caiz değildir. Bu görüşün sahibi, Gazâlî, Avamdî, Beyzavî gibi İslâm ulemasının çoğunluğudur. Ahmed b. Hanbel ve Sufyan-ı Sevrî'ye göre mukayyed müçtehid için taklîd caizdir. Vakit darlığından dolayı bazı hususlarda müçtehidin müçtehidini taklîd etmesi caizdir. Bu son görüş ise, bazı Irak ehlinin ve Avamdî'nin görüşüdür.

Amelî hususlarla yakın bir ilgisi bulunan bir mezhebe bağlanma konusunda ise, genel manada müçtehidin hükümleri tedkîk ve ictihâd yoluyla ana kaynağından alınması vacip kabul edildiği için, taklîtte bulunması caiz olmadığı kaydedilmiş; içtihaddan aciz mükellef hakkında da, ilim ehline sormak zorunluluğu fikri ileri sürülmüştür. Buna göre, içtihaddan aciz avam bir kimsenin mezheplerden birine uyması caiz olarak telakki edilmiştir.

Kaynakça

- el-Âmidî, Ali b. Muhammed, **el-İhkâm fî Usûli'l Ahkâm(I-IV)**, Riyad, 2003.
- _____, **Muntehes Sûl fî İlm-i Usûl**, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Asım Efendi, **Kamus Tercemesi(I-IV)**, İstanbul, 1231.
- Atar, Fahrettin, **Fıkıh Usûlü**, İFAV, İstanbul, 1988.
- Bağdâdî, Ebi Bekir Ahmed İbn Ali İbn Sabit Hatip, **Kitâb-u el- Fâkih ve'l Mutefakkih(I-II)**, Dâru'l İbni'l Cevziyye, Riyad, 1996.
- Beg, Muhammed Hudârî, **Usûlu'l-Fıkıh**, İskenderiyye, 2002.
- Buhârî, Ebî Abdillâh Muhammed İsmail, **Sahîh-i Buhârî**, Dâru'l-İbn Kesir, Beyrut, 2002.
- Curcânî, Ali ibn Muhammed Şerîf, **Kitâbu't- Ta'rifat**, Beyrut 1985.
- Cuveynî, İmamü'l Haremeyn, **el- Burhan fi Usûli'l-fıkıh(I-II)**, Katar, 1399.
- _____, **el-Varakat**, Dâru'l Müslim, Kahire, 2003.
- Dehlevî, Şah Veliyyullah, **Hüccetu'l Bâliğa(I-II)**, Beyrut, 2005.
- Dönmez, İbrahim Kafi, **"İçtihadın Bağlayıcılığı Meselesi ve Fıkıh Mezheplerine Bağlanmanın Anlamı"**, **Usûl**, İstanbul, 2004, C. I, S. 1, s. 38-56.
- Gazâlî, Ebu Hâmid Muhammed bin Muhammed, **Mustasfâ min İlmi'l Usûl(I-IV)**, Medine, trs.
- _____, **İslâm Hukukunda Deliller Ve Yorum Metodolojisi(I-II)**(trc. Yunus Apaydın), Rey Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Hallâf, Abdulvahhâb, **Hulâsatu Teşri'i İslâm**, Kahire, trs.

- Hasan, Hâlid Ramâzan, **Mu'cem-u Usûli'l Fıkh**, Diraseti'l İnsaniye baskısı, 1998.
- İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed, **Câmiû' Beyânî'l-İlm ve Fadlihi(I-II)**, Dâru'l-İbn Cevziyye, Riyad, 1994.
- İbn Hazm, Ebi Muhammed Ali İbn Said, **el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm(I-VIII)**, Nşr. Ahmet Muhammed Şakir, Beyrut, trs.
- _____, **en-Nübez fî Usûli'd-Dîn**, Mektebetu'l Kulliyeti'l Ezheriyye, Kahire, 1981.
- İbn Manzur, **Lisanu'l Arab**, C. III, s. 366-367.
- İbnu'l Kayyim, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr Eyyüb, **İ'lâmu'l Muvakkîn an Rabbil Âlemîn(I-VII)**, Daru'l İbni'l Cevziyye, Riyad, 1423.
- İzmirli, İsmail Hakkı, **İlm-i Hilaf**(sadeleştiren. Ali Duman), Malatya 2004.
- Karâfi, Şahâbuddin Ebu Abbâs Ahmed b. İdris , **Nefâisu'l-Usûl fî Şerhil Mahsûl(I-IX)**, Mekke, trs.
- Karaman, Hayreddin, **İslâm Hukunda İçtihat**, Ankara, 1975.
- Karaman, Hayreddin, **Fıkıh Usûlü**, İstanbul, 2010.
- Kattân, Menna', **Tarih-u Teşri' İslâm**, Riyâd, 1996.
- Kavaidu'l Usûl ve Meakidi'l Fusûl**, Kahire, 1973.
- Koca, Ferhat, "Mezhep", **DİA**, C. XIII, s. 541, Ankara, 2003.
- Mevsûatu'l-Fıkhîyye** (1-45), Zatu's-Selam baskısı, Kuveyt, 1983.
- Nesâî, Ebî Abdîr'rahman Şuayb ibn-i Alî, **Sünenü'n-Nesâî**, Mektebetu'l Meârîf, Riyad, trs.
- Osman, Muhammed Hamid, **Kamusu'l Mübîn**, Daru'l Hadis baskısı, Kahire, trs.
- Peters, Rudolp, " 18. Ve 19. Yüzyıllarda Taklîd" (çev.Özgür Kavak), **İslâm Hukuku Araştırmalar Dergisi**, S. XIV, Ankara, 2009, s. 97-110.
- Ragıp el-İsfehanî, Ebî Kasım Hüseyin b. Muhammed, **Müfredât fî Garibi'l-Kur'an**, Daru'l-fıkr baskısı, Beyrut, 1319.
- Razî, Fahreddin , **el-Mahsûl fî İlmi Usûli'l-fıkh(I-VI)**, Müessesetu'l Risâle baskısı. Trs.
- S. Schachat, "Taklîd maddesi", İslâm Ansiklopedisi, **MEB.**, İstanbul, 1970, C. XI, s.681-683.
- Suyutî, Celaleddîn, **Şerhu Cem'u'l- Cevâmî(I-II)**, Kahire, 2000.
- Şa'ban, Zekiyyüddin , **İslâm Hukuk İlminin Esasları**(trc. İbrahim Kafi Dönmez), Ankara, 2007.
- Şafîi, Muhammed ibn İdris , **er-Risâle**, Neş. Ed. Muhammed Şakir, Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Trs.
- Şatîbî, İbrâhîm b. Musab. Muhammed, **Muvâfakât**, Dâru'l İbni'l Affân, Riyad, 1997.
- Şener, Abdulkadir, "İslâm Hukukunda İçtihad ve Taklîd Problemi", **AÜİFD**, Ankara, 1990, C. XXIV, s. 375-387.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, **İrşadu'l Fuhul, (I-II)**, Daru'l Fadile baskısı, Riyad, 2000.
- Şimşek, Murat, "Hukukî Tasarruflarının Kaynağı Olarak Hz. Peygamber'in İçtihadı", **İslâm Hukuku Araştırmalar Dergisi**, Ankara, 2009, S. XIV, s. 111-156 .
- Şîrâzî, İbrâhîm b. Ali, **el-Luma' fî Usûli'l-Fıkh**, Dâru'l İbn Kesîr, Dımaşk, trs.
- Üzüm, İlyas, "Mezhep", **DİA**, XXVII, , 526-532, Ankara, 2003.
- Tehânevî, Muhammed Ali, **Mevsûat-u Keşşâfu Istilâhâtı'l-Funûn(I-II)**, Lübnan, 1997.
- Yücedoğru, Tevfik, "Mukallidin İmanı", **Uludağ Üni. İlahiyat Fak. Der.**, Bursa, 2005, C. XIV, S. I, s. 19-40.
- Zebidî, Seyyid Muhammed Murtezâ Huseynî, **Ta'cu'l-Arûs min Cevâhiri'l Kâmus(1-40)**, Kuveyt 1971.
- Zehra, Muhammed, **Târihu'l Mezâhibu'l-İslâmî(I-II)**, Dâru'l-Fikri'l Arabî, Beyrut, 1989.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhemmed b. Bahavar b. Abdullah , **Bahru'l Mühit fî Usûli'l-Fıkh(I-VI)**, Kuveyt, 1992.
- _____, **el-Mensur fi'l-Kavai'd(I-III)**, Kuveyt, 1982.
- Zeydan, Abdulkerim , **Fıkıh Usûlü**(trc. Ruhi Özcan), İstanbul, 1982.

Zuhaylî, Vehbe, *el-Vecîz fi Usûli'î-Fıkh*, Dâru'l-fıkr baskısı, Dimeşk, 1999.
_____, *Usûlu'l Fıkh'î-İslâmî(I-II)*, Daru'l-fıkr baskısı, Dimeşk, 1986.